

Pregledni članak

UDK 778.142 : 651.56 : 335.6.

PROBLEMI MIKROFILMIERANJA ARHIVSKE GRAĐE POSLE RATNOG PERIODA

Martin Modrušan, Arhiv Hrvatske, Zagreb, Marulićev trg 21

Uvod

Problemi mikrofilmiranja arhivske građe prisutni su u svim našim arhivima. Već i samo djelomični uvid prikazuje da je stanje na poslovima oko pristupa mikrofilmiranju arhivske građe u sigurnosne svrhe u svim našim arhivima zabrinjavajuće. Što se više zadire u tu problematiku, nailazi se na nove propuste. Međutim, ozbiljnost s kojom se u posljednje vrijeme prilazi rješavanju tih problema daje nadu da ćemo većinu problema uspješno riješiti.

Želja naših kolega da se pristupi sigurnosnom mikrofilmiranju po uzoru naprednih arhiva u svijetu zaslužuje našu zahvalnost i pohvale. Glavni arhivski savjet (GAS) već je 1953. god. preporučio mikrofilmiranje u zaštitne svrhe. Poznato je da je za vrijeme ratova uništeno i nestalo mnogo dragocjene građe u Jugoslaviji. Da se to ne bi dogodilo i u budućnosti, otvara se po preporuci GAS-a u Dubrovniku prvi moderni arhivski fotolaboratorij, ipak — nije imao zadatak mikrofilmiranja u zaštitne svrhe, već zbog publiciranja građe i zbog potreba istraživača.

Sedmdesetih godina došlo je do organiziranog otvaranja arhivskih fotolaboratorija u SR Hrvatskoj. U ono vrijeme bilo je lakše doći do financijskih sredstava, do kvalitetne i jeftine opreme, nije bilo teško doći ni do potrebnih rezervnih dijelova, a i servis je bio dobro organiziran. Uza sve to, otvaranje arhivskih fotolaboratorija nije bilo sretno rješenje. Trebalo je adaptirati veći broj prostorija, obučiti kadar, pa tek onda početi s mikrofilmiranjem građe. U svijetu je tada bilo dovoljno iskustava koje smo mi trebali primijeniti u našim fotolaboratorijima, ali to se na žalost nije učinilo. Danas znamo da se o tim problemima pisalo i tada, ali se dobri savjeti posebne Komisije GAS-a nisu poštovali, niti pratila iskustva arhiva u svijetu. Najveći dio poznatih arhivskih časopisa budno je pratio probleme i razvoj sigurnosnog mikrofilmiranja arhivske građe. Do vremena uvođenja opreme za mikrofilmiranje i otvaranja naših fotolaboratorija, u svjetskim arhivskim fotolaboratorijima bili su riješeni gotovo svi problemi adaptiranja prostorija za mikrofilmske fotolaboratorije. Na tržištu se mogla nabavi-

ti kvalitetna oprema, a i kadar je već bio dobro upućen u te poslove. Trebalo je to samo znati u nas primijeniti. Da se to učinilo, bilo bi uštedeno mnogo truda i sredstava, koja su na žalost propala.

Vjerujemo da će kolege Arhiva Slovenije znati iskoristiti dobra iskustva drugih prilikom organiziranja poslova sigurnosnog mikrofilmiranja njihove građe, budući da oni tek rade na organiziranju mikrofilmiranja građe u sigurnosne svrhe. Trud koji su uložili prilikom traženja najboljih rješenja u našim postojećim arhivskim fotolaboratorijima puno će im pomoći i uštedjeti mnoga financijska sredstva.

Danas, kad smo uvidjeli greške, potrebno je istaknuti da problemi oko organiziranja poslova sigurnosnog mikrofilmiranja nisu samo poslovi i briga onih arhivskih radnika koji neposredno rade na tim poslovima, već zaslužuju pažnju svih arhivskih radnika kao važni zadaci svakoga modernog arhiva.

Dosadašnji propusti bili su donekle i djelimično shvatljivi, ali se više ne smiju tolerirati, a razumijevanja za te poslove danas imamo više nego ikad. U SRH posebnu podršku imamo od strane organa zaduženih za općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu te nadalje Republičke interesne zajednice kulture SRH. Tu povoljnu klimu ne smijemo propustiti, već iskoristiti i opravdati.

Premda je ovo Savjetovanje posvećeno problemima arhivske građe poslijeratnog perioda, prilika je ovdje da naglasimo probleme oko priprema građe za mikrofilmiranje, kao preduvjet pristupa samom mikrofilmiranju građe.

1. Arhivistički sređena građa preduvjet je neposrednog mikrofilmiranja

Prema postojećim Preporukama o mikrofilmiranju arhivske građe u arhivima Jugoslavije, građa koja se namjerava mikrofilmirati mora biti potpuno arhivistički sređena. To znači da moraju biti izrađena sva arhivistička pomagala (vodiči, referati o sređivanju građe, inventari, registri, kartoteke i drugo, ovisno o vrsti građe). To isto vrijedi i za građu poslijeratnog perioda. Za tu građu vrlo su važni sumarni inventari i referati o sređivanju građe. Iz tih pomagala lako se može razabrati o kakvoj se građi radi i da li je ona takva da ju treba mikrofilmirati u cjelini ili samo parcijalno. Iz tih pomagala moći ćemo doznati da li je građu uopće moguće mikrofilmirati. Kao i kod druge građe, i tu važi pravilo da građa mora biti na vrijeme i pravilno sređena. Tu treba naglasiti da je i koordinacija s radnicima fotolaboratorija veoma važna, kako bi se na vrijeme mogle odstraniti eventualne teškoće.

2. Neujednačenost nastajanja građe do stupanja na snagu Zakona o kancelarijskom poslovanju 1958. godine

Poslijeratna građa nastala je veoma neujednačeno. Mlada država nije imala dovoljno školovanog kadra, a i dio radnika u upravi bio je skromnog znanja. Prvih poslijeratnih godina najveći dio kadra nije

posjedovao ni osnovno obrazovanje, a kamoli da je poznavao kancelarijsko poslovanje; jedan, pak, dio činovničkog kadra nastavio je rad u novim prilikama, ali po uzoru na djelovanje u staroj Jugoslaviji. Ta neujednačenost i zbrka zadaju velike probleme, i o njima se mora voditi računa prilikom pripreme građe za mikrofilmiranje.

Prilikom priprema te građe može se na prvi pogled činiti da je građa ispremiješana ili sređena, ali ni jedno ni drugo ne mora biti točno. Radi se o tome da su spisi sređeni po nekom sistemu koji se na prvi pogled ne razabire. Nekad su spisi škartirani ili prenumerirani tako da se ne zna koja je numeracija prava, ponekad su spisi sređeni po sadržaju ili po nekom logičnom sistemu koji trebamo otkriti pažljivim uvidom u samu građu. U takvim slučajevima oznake nas mogu samo zbuniti. Kad smo ustanovili sistem sređenosti, potrebno je spis numerirati na način na koji se građa mora mikrosnimiti.

Prilikom preuzimanja građe iz jedne registrature u drugu ili od jednog imaoća građe do drugog također postoji vjerojatnost da je građa različitog sadržaja ili da je ispremiješana.

Otvaranjem arhivskih ustanova 50-tih godina, arhivi građu preuzimaju na brzinu, nesređenu, često bez ikakvih popisa ili pomagala, što je također važno primijetiti i znati. Nakon prijema u arhive istovrsna građa se različito sređuje, a do neujednačenosti dolazi zbog neznanja ili brzopletosti. Kadar koji se upošljavao u arhive nije imao nikakvog predznanja na ovim poslovima, a njih je ipak trebalo izvršiti. Kasnije nije bilo vremena da se građa ponovo sređuje. Prvobitno loše sređeni fondovi vode se kao sređeni, što se primijeti tek u momentu kada se građa mikrofilmira. Primjećuje se da su neki fondovi prvobitno bili bolje sređeni nego sada. Takve fondove treba ponovo sređivati na način kako su bili ranije sređeni, što nije uvijek vidljivo i lako. Upravo zbog svega toga nemoguće je pristupiti mikrofilmiranju građe ako ne postoji besprijekorna suradnja između radnika koji građu pripremaju za mikrofilmiranje i onih koji vrše mikrofilmiranje. Zajedničkim naporima moguće je probleme brže i pravilnije otkloniti, a ako je to nemoguće ili ako nema dovoljno vremena, bolje je ne pristupiti mikrofilmiranju građe dok nismo sigurni da su sve predradnje učinjene prema postojećim preporukama te svjetskim i našim standardima.

Gore rečeno odnosi se prije svega na građu nastalu do 1958. godine. Građu koja je nastala poslije 1958. god. u načelu je mnogo lakše pripremiti i mikrofilmirati, jer tada stupa na snagu Naredba o planu jedinstvenih arhivskih oznaka, koje su propisane za sve organe uprave na teritoriju SR Hrvatske. Ako su pravilno upisane, oznake, olakšavaju sređivanje eventualno ispremiješanih spisa i samu pripremu mikrofilmiranja. No, ne smijemo se pouzdati samo na postojeće znake, jer i kod te građe može biti zamki koje ne primjećujemo na prvi pogled. Teško je ovdje dati konačne preporuke, jer svaki fond

ima neke svoje specifičnosti. Njih je moguće primijetiti samo na temelju uvida u samu građu. U slučajevima kada ne znamo što treba učiniti, dobro je pričekati i tražiti savjet nekoga tko se već susreo s takvim problemom.

3. Fragmentarno sačuvana građa do 1952. godine

Do stupanja na snagu Općeg zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima 1950. god. nije bilo zakonskih propisa o zaštiti registraturne i arhivske građe, niti je bilo ikakvih uputa koju građu treba čuvati, a koju škartirati. Zbog neznanja ili problema prostora za smještaj građe, građa je nekad sasvim propala ili je prerađena kao sirovina za papir. Međutim, i nakon donošenja toga Zakona, on se nije posvuda prvih godina poštovao. U to su se vrijeme često mijenjali tvorci registraturne građe, građa se selila bez kontrole, pri čemu se uništavala ili jednostavno gubila. To je razlog da su neki fondovi potpuno nestali, a drugi samo fragmentarno sačuvani. Briga o građi ovisila je često o pojedincima koji su znali i mogli nešto učiniti na spašavanju građe, ali su na žalost takvi bili smatrani čudacima u vrijeme kada su sve snage usmjerene na obnovu porušene zemlje. Samo takvim pojedincima možemo zahvaliti postojanje nekih važnih i rijetkih fondova do 1952. godine. Takvu fragmentarnu građu, iako je nema mnogo, nije lako pripremiti za mikrofilmiranje, jer je katkad nemoguće slijediti njezino nastajanje i saznati koliki je zapravo dio sačuvan. Možda je još negdje i sačuvan neki dio, pa je preporučljivo sačekati dok se sa sigurnošću ne utvrdi stvarno stanje sačuvanosti.

4. Neujednačeni fondovi, obrasci i slično

Arhivska i registraturna građa poslijeratnog perioda nastala je na neujednačenim formatima i obrascima. Uzrok tome je najčešće neznanje ili nedostatak kancelarijskog materijala. Neujednačenost formata otežava najprije pripremu, a osobito kasnije samo mikrofilmiranje. Za istovjetnu građu moraju se koristiti različiti formati mikrooblika, ili druge vrste repromaterijala. Ako su spisi uvezani, još je teže izvršiti mikrofilmiranje. Nekad su spisi različitih formata uvezani na brzinu, a da prije nisu složeni po logičnom redosljedju i sadržaju. Njihovo numeriranje u takvom uvezu može više štetiti nego pomoći. Ako ih želimo preuvezati i ponovo uvezati, različiti formati otežavaju ne samo uvez nego i mikrofilmiranje (naročito ako je uvez tvrd). Zbog različitih formata isti dokumenti moraju se čuvati na raznim mjestima ili u različitoj ambalaži odnosno kutijama. Takvo stanje može zavarati, te se može desiti da dio ostane nesnimljen.

Različiti formati često su uzrok i većih oštećenja. Takve oštećene dokumente ne možemo uvijek na vrijeme restaurirati, pa opet ostaju nesnimljeni ili snimljeni na više mikrooblika, koje čuvamo na različitim mjestima, najčešće bez uputnica. Pored različitih repromaterija-

la (vrsta mikrofilmova), u nekim slučajevima zbog različitih formata moramo koristiti i drugu opremu, koju fotolaboratorij i nema.

Sigurno da ovdje nisu izneseni svi primjeri koji otežavaju mikrofilmiranje građe različitih formata, ali i ovo što je izneseno može i treba poslužiti kao upozorenje prilikom odluke da se mikrofilmira ovakva građa.

5. Loši materijali na kojima je građa sačuvana i pisana

Poslije rata nije bilo dovoljno kvalitetnoga kancelarijskog materijala, osobito papira. Zbog takvog stanja dio je građe odmah stradao. Papir nije bio jedini nedostatak — nije bilo ni dobrih pisanih strojeva i vrpca za izradu kopija, pa su neke od sačuvanih kopija nečitke. Loše tinte i različite boje također su stvarale problem. Dokumenti pisani ljubičastom, plavom i crvenom bojom, pa i zelenom, zadaju velike probleme, jer pojedini proizvođači mikrofilmova nemaju tako osjetljiv mikrofilm da bi se mogli snimiti dokumenti pisani različitim tintama. Kad se želimo odlučiti na mikrofilmiranje takve građe, treba tražiti poseban panhromatski mikrofilm koji je osjetljiv na sve vrste boja tinte. Takav se mikrofilm ne može uvijek pronaći, pa je mikrofilmiranje otežano ili potpuno onemogućeno.

Isti se problemi javljaju i kad su dokumenti pisani olovkama različitih boja, a i dokumenti pisani na prozirnim papirima otežavaju mikrofilmiranje.

I ovdje se pojavljuju teškoće ako su spisi uvezani, jer se zbog loše kvalitete listovi se izvlače ili lako čupaju iz uveza. Ako nisu dobro i na isti način numerirani ili signirani, nemoguće ih je kasnije složiti. O problemima loših materijala govori se u posebnom članku Tatjane Mušnjak, višeg konzervatora u Laboratoriju za konzervaciju i restauraciju Arhiva Hrvatske, pa stoga nema potrebe o tim problemima ovdje više govoriti.

6. Potreba restauriranja dokumenata prije mikrofilmiranja

Već je ranije spomenuto da je prije mikrofilmiranja važno znati u kakvom su stanju pojedini dokumenti i koje restauratorske zahvate treba učiniti. Ovisno o stanju građe, može se ili ne može pristupiti mikrofilmiranju. Ako su zahvati veći, njihovo restauriranje dulje će trajati. Zbog toga se može i odustati od mikrofilmiranja, jer čekanje na njihovo restauriranje ometa planirani posao u fotolaboratorijima. Treba dobro promisliti što ćemo u svakom pojedinom slučaju učiniti. Kad se pojavi takva građa, nju treba najprije pripremiti za restauriranje, a tek potom za mikrofilmiranje. Naročito je važno na vrijeme stupiti u kontakt s restauratorima, koji su kompetentni da kažu svoju riječ i preporuče što treba raditi. Oni će ovisno o potrebama građu očistiti, laminirati, prevezati ili izvršiti neki drugi potreban posao. Ako se na vrijeme ne stupi u kontakt s restauratorima, imat će i oni teškoće pri-

likom planiranja svojih poslova, koji su dugotrajni i koje baš zbog toga treba na vrijeme isplanirati.

7. Sadržajna vrijednost arhivskog dokumenta koji je upotrebljen u druge svrhe zbog nedostataka čistog papira

Poslijeratna građa pisana je često na papirima na kojima je na jednoj strani ili na jednom dijelu pisan neki drugi dokument. Takve slučajeve moramo na vrijeme uočiti. Događa se da je sadržaj ranijeg dokumenta vredniji od novog. U tom slučaju potrebno je dogovoriti se s arhivistima, koji će dati potrebno mišljenje o vrijednosti sadržaja takvog dokumenta. Prilikom mikrofilmiranja takvi se dokumenti mogu pokriti ili ne. Opet će to ovisiti o pravovremenom dogovoru. Da ne bi došlo do sumnje zašto je dio dokumenta pokriven, mogu se dokumenti najprije mikrosnimati zajedno a kasnije odvojeno. Nekad će biti dovoljno da se jednom općom napomenom skrene pažnja na ovu pojavu, a može se to naglasiti i u postojećim pomagalima.

8. Zaključak

Sigurno da građa poslijeratnog perioda zauzima osobito važno mjesto u našim arhivima. To je još uvijek neistražena građa, što su potvrdili i brojni referati koji su bili posvećeni toj građi. Veoma je karakteristično da o problemima pripreme građe za snimanje nije uopće bilo govora. S druge strane, poznato je da se i takva građa mikrofilmirala. Da bi se otklonile neke nedoumice i pravilnije pristupilo najprije pripremi građe za mikrofilmiranje, a potom i samom mikrofilmiranju, smatrao sam da mi je dužnost skrenuti pažnju i na probleme koji se javljaju prilikom mikrofilmiranja građe poslijeratnog perioda, svjestan da nisam ovdje niti mogao, a niti znao nabrojiti sve probleme.

SUMMARY

THE PROBLEMS OF MICROFILMING ARCHIVE MATERIAL OF THE POST-WAR PERIOD

The problems of microfilming archive material concerning the post-war period is daily become a greather problem within the Yugoslav archives. Special attention should be paid to the very act of preparing such material in advance, way before the microfilming takes place. Archives prepared well and on time are one of conditions of correct microfilming.

Since one deals here with material of inconsistent upbringing until the Act of records management of 1958; the Act of fragmentary preserved material of 1952; of scattered files; the bad means upon and by which such materials were brought about; a need for the restauration before microfilming and at last the quite usual case when a very old document is used as a source for a more recent and less valuable document because of lack of paper. One should really point out such problems.